

**SECONDARY ERS AND THEIR REFLECTION IN THE ZGOST
APOSTLE
ХИПЕРКОРЕКТНИТЕ³³ ЕРОВИ И НИВНАТА РЕФЛЕКСИЈА ВО
ЗГОШТОВИОТ АПОСТОЛ**

Mihajlo MARKOVIC¹, Sonja NOVOTNI²

^{1*} Department of Macedonian Language and Literature, Faculty of Philology, University of Tetova

² Department of Macedonian Language and Literature, Faculty of Philology, University of Tetova

*Corresponding author e-mail: mihailo.markovic@unite.edu.mk & sonja.novotni @unite.edu.mk

Abstract

At the end of the X-th century, ers are often used unethically. This unethical use of the ers arises because of the need to break up consonantal groups difficult to pronounce, both in taking on foreign words and in their Slovenianisation, as well as in Slavic words. In these cases in the pronunciation of these reduced vocals we have a dark vocal sound as a substitute for both era. In our paper we have explicated the examples in which we follow a secondary er in Zgost's apostle, or his reflection in full vocals. Such contrasting studies are extremely important because of the insufficient study of historical themes in fourteenth-century manuscripts.

Keywords: *Zgost Apostle, Secondary Ers, Vocals.*

Апстракт

Кон крајот на X век еровите често се употребуваат неетимолошки. Ваквата неетимолошка употреба на еровите се појавува поради потребата од разложување на консонантски групи тешки за изговор, како при преземање на туѓи зборови и нивно словенизирање, така и во чисто словенски зборови. Притоа во овие случаи во изговорот на овие редуцирани вокали имаме призвук на темен вокал како замена за обата ера. Во нашиот реферат ги екскерпиравме примерите во коишто проследуваме хиперкоректен ер во Згоштовиот апостол, или пак негова рефлексја во полни вокали. Ваквите контрастивни историски истражувања се исклучително значајни поради недоволното проучување на историски теми во ракописи од четиринаесеттиот век.

Клучни зборови: *Згоштов апостол, хиперкоректни ерови, вокали.*

³³ Сите истакнати македонски проучувачи на историјата на македонскиот јазик (Блаже Конески, Радмила Угринова-Скаловска, Владимир Мошин, Божидар Видоески итн.) често го употребуваат терминот секундарен (хиперкоректен) ер за еровите кои во суштина се вторични, неетимолошки и хиперкоректни.

Во ракописниот оддел на Публичната библиотека „Салтиков Шчедрин“ во Санкт Петербург со број Q n I 46 е обележан еден апостол од крајот на XIV век. Станува збор за Згоштовиот апостол. Овој апостол на Публичната библиотека ѝ го продал Стефан Верковиќ, па по него ѝ го добил името. Во текот на XIX и почетокот на XX век голем број од богатото македонско ракописно културно историско наследство било разнесувано низ цела Европа. Поголемиот и повредниот дел од ракописите станале плен на разни собирачи, патешественици и други заинтересирани лица кои ракописите ги изнесувале од Македонија и ги продавале по разни библиотеки, без притоа да се внимава ракописот да остане во целост (Георгиевски 1989).

Има примери кога по неколку листа од еден ист ракопис се чуваат не само во различни библиотеки, туку и во разни земји. Стефан Верковиќ се бавел и со собирање на стари ракописи, кои потоа ги продавал во Белград, Русија и во други земји. Највредниот и најголемиот дел од Верковиќевата колекција бил продаден во Русија, односно во Публичната библиотека, каде што и денес се наоѓа овој ракопис. Покрај нашиот ракопис, Верковиќ на оваа библиотека и продал и други македонски ракописи, како на пример: Слепенскиот апостол од крајот на XII век, Одломката од евангелието по Матеја од крајот на XIII и почетокот на XIV век, Евангелието од крајот на XIII и почетокот на XIV век... (Пенушлиски 1985).

Згоштовиот апостол содржи 99 пергаментни листови со димензии 21x14 см. Почетокот на ракописот е изгубен. Вториот дел од ракописот е доста уништен од влага, но сепак и овој дел е читок. Листовите од 94-98 се изгубени, а од лист 98-99v се зачувани само парченца (Отчет ПБ за 1891: 24-25). Текстот почнува со: m[q]e /e ou;en[ic]x no]i2 i sv'si[ou ego po st'n' vq no[n]ici I pride saoulq vq 1r(ousa)l(i)m[q]... (A IX 25-26). Од л. 63v почнува месецословот (na;eto(k) m's3ce(m) w(t) m('s3)ca se(kt3bri') do au(gou)sta) (Новотни 1994: 16-32).

Први податоци за Згоштовиот апостол има во Отчет ПБ за 1891 год. (24-25), во кое се вели дека ракописот претставува апостол-апракос од крајот на XIV век. На него се задржува и П.А. Лавров (Лавров 1904: 65-74), каде што обраќа внимание на записите во ракописот (ние подоцна ќе се задржиме на записите). Тој понатаму се среќава кај Е. Э. Гранстрем (Гранстрем 1953: 101), каде со неколку реченици се задржува и на овој апостол. На него се задржува и С. Новотни (Новотни 1994: 16-25) во нејзината магистерска теза, каде што детално лингвистички го обработува истиот.

Во нашиот текст наоѓаме и 10 записи пишувани со иста рака со која е пишуван целиот ракопис, поради што заслужуваат посебно внимание. На нив се задржува и П.А. Лавров (Лавров 1904: 65-74), а детално ги разгледува и С. Новотни (Новотни 1994: 21). Записите и натписите од Македонија, иако кратки по својата форма и содржина, претставуваат важен јазичен материјал за изучување на историјата на македонскиот јазик, зашто тие допуштаат проникнување на народните јазични подновувања во поголема мера отколку во текстовите.

Записите не се препишувани од некоја предлошка, туку нив ги составувал препишувачот на ракописот. Јазикот на тие записи содржи повеќе народни црти одошто самиот ракопис, односно во нив се пописутни дијалектните форми. Тоа е посебно значајно за откривање на јазичниот карактер на ракописот, бидејќи во него најмногу доаѓаат до израз дијалектните особености на пишувачот на текстот.

Неетимолошки употребениот ер се среќава на крајот од префиксите што завршуваат на **z (bez-L vqz-L iz-L raz-)**. Тие, всушност, не се вистински вторични ерови, туку како да се манир на препишувачот. Таквите ерови во старорускиот О. Књазевскаја ги нарекува *етимолошки неоправдани* и претпоставува дека се употребуваат во согласност со графичката традиција (Князевская 1972: 128).

Појавата на хиперкоректен ер во овие префикси ја следиме и во Добромировото евангелие (Угринова-Скаловска 1992: 63-64). Оваа појава е засведочена и во ракописите од северна Македонија од XIV век, како: Карп, Верк, Лобк, Стан, Рад и Вран (Бицевска 2000: 32). По отпаѓањето на ерот, најчесто следуваа промени кај соседните согласки, се вметнува хиперкоректен ер, има едначење по звучност, упростување на консонантските групи тешки за изговор, две еднакви согласки се слеваат во една. Кон крајот на X век се јавуваат чести примери со вметнат хиперкоректен ер во грчките зборови и примери на испуштање на еровите, како во средината, така и на крајот од зборот (Недељковиќ 1967: 18-26).

Ширењето на појавата на хиперкоректен ер оди паралелно со процесот на редукција. Всушност, вторичниот ер се појавува поради потребата од разложување на консонантските групи тешки за изговор: *bn, dv, kn, gn, zn, sn, zl, vl* и други, како при преземањето на туѓи зборови и нивното словенизирање, така и во чисто словенски зборови. Бидејќи хиперкоректните ерови даваат исти рефлексии како и примарните, нивната појава треба да се помести уште во времето пред да биде извршена вокализацијата на интензивните ерови, но за да се јават тогаш, требало во говорната практика да се насетат оние места во кои можело да дојде до создавање на необични консонантски групи (Конески 1977: 38).

Вметнувањето на хиперкоректен ер во чисто словенски зборови О. Недељковиќ го толкува како тенденција за зголемување на слоговниот вокализам (Недељковиќ 1967: 22-28). Во Згоштовиот апостол ние бележиме бројни примери со вметнат хиперкоректен ер, а овде ќе претставиме дел од тие примери:

aAlq;emq 32v/7 (ag+glomq i ;l+vkomp. mi bU i h+sa radx vi /e moudri w h+s' mi /e nemo]i. vi kr'pqcx vi /e slavnx. mi /e bes;estnx. do n+n'[nago ;asa aAlq;emq i /3/demq. inago touemq. i stra/demq. i skitaemq se. i trou/dbemq se d'la2]e svoimi roukamx i. w klevetaemx. bl+goslovim. gonimi oudr/imq se. houli mi molimq se. `ko tr'bi vsemou mirou bihomq. vs'm? poprani1L dosel' ne posraml'5 b+a);

blagov'stqvova 9/21, bezqbo/no 47/16, bezqgr'ha` 59/3 (Iw+ana pr'd licemq vi[nago. krq]lenie poka`nie. vs'mq l2demq iz+levomq. v ;+ek. e_. n+ed wOd'`nie st+ihq ap+lq. , v oni dni. izide savelq i varnava. vq skodrq blagov'stqvova. gradou tomou. i naou;i[ou mnogi2 gi2.vVqzqvratista s 1 vq l'strou iskoni vq antiwhi2. outvrq/da2]e d+[ou ou;enikomq. m+l1]a pr'bivati vq v'r');

vqzqdv/e 9/13, vqzqvratista s 1 9/22, vqzqvra]q[a se 10/23 (v oni dni. izide savelq i varnava. vq skodrq blagov'stqvova. gradou tomou. i naou;i[ou mnogi2. vVqzqvratista s 1 vq l'strou iskoni vq antiwhi2. outvrq/da2]e d+[ou ou;enikomq. m+l1]a pr'bivati vq v'r'. `ko mnogimi skrbqmi podobaetq vniti vq cr+qstvi1L b+/i1. sv+]q]a /e ima vse gradx. i popovi. pr'daste 2 vq nq /e v'rova[U. i pr'[edq]a pisidi2. i pridosta vq panqfili2. i gla+vq[a vq perqsi slovo b+/i1L i snidosta vq tiladi2);

vqzqqlasi 11v/6, vqzqdr'mavq se 14v/15, vqzqbranqno 23/18, vqzq+glahq 36v/13, bezqbo/no 47/18 (`ko b'ste vq vr'meno bezq h+a outo/deni C /iti`. iz+leva. i tou/dimq zav'tomq. b'tovani` i oupovani` ne imU]i. i bezqbo/no vq mir'. nq ino` /e w h+' vise]e inogda dale;e biste. blizq krqvi2 hv+o2< n+ed. k+o kq efili< brat1 h+q egda `vitq se. /ivotq na[q. togda i vi s nimq. `viste se vq slav'. oum+rtvite oubo 2di va[e. sou]ou na zemi.....ni1.....ito2);

izqwbilovatx 38v/19, izqliha 91, isqc'l'3 23, 29/18, izqbra 8v/21, 10/10, izq[edq 7v/13, izqvl'kq 11v/4, izqgni1mq 52/6, izqbavite 63/15 (egda kogda ou+zr3tq. w;ima i ou[ima sli[atq.i sr+cemq. razoum'5tq i wbrat3tq s3. isqc'l'3 razoumne. da b5detq vamq. `ko kq 5zikomq poslano estq. s+pseni1 b+/ie ti sli[atq. i se rek[e wtid3 i2dei mnogo imou]e st3zanie. i /ive /e pavelq. isplqnq. v_. l+'t. svoe5 m5zd5. i priem[e vqs3 prihod3]55 k nemou);

izqwbilouete 38v/21, izqoustnoutx 81/13 (ko/do /e izvoleni1 imatq sr+cemq ne C skrbqi ni C b'dx. tiha bo d'teli`. l2bitq b+q bo vs'kou bl+gdtq izqwbilovatx vq vasq da w vsemq

vsegda. vsakq dovolq im'2]e izqwbilouete. bo vs'ko d'lo blago. `ko /e 1stq pisano. rasto;i i dastq oubogimq. pravqda ego pr'bivaetq);

doiqde /e 35/15, 60v/15 (ili C d+ne ;l+vka nq ni se vqsteza2. i ni;eso/e seb' sv'd'...w semq wpravda2 se. vqstazani1 /e me g+q 1stq. t'mq /e ne pr'/de vr'mene. ;to soudite doiqde /e pri...q g+q. i/e prosv'titq taina`... ' i `vitq sv'tq sr+d;nx. i topohvala boudetq komou/do C b+a< d+J. ap+lq. kq korenqtomq. po+sla<);

ro/qdestvo 77/8 (b_. /e zlq sili posletq. g_. s tobo2 vl+;dstvo vq d+nq sili tvo5 vq sv'tq al+gl` al+gl`. vqhodi s ;r'va pr'/de rodihq te kletq< ti 1si erei vq v'kq. p+od. tr+nq. k+od. p+ot. trq s+to< pr+ok. g+la. a_. g+q r+e; kq mn' s+nq. prosi ou mene da mqt< ap+lq. i]i s+oub a_. posta. al+gl`. r+e; g+q g+vi moemou se. r+i;. hvalite g+a s nb+sq< k+e. ro/qdestvo g+nq. na l+turgi. an+tifq. a\_. spov'mq se teb' g+n vs'mq s+rce< Cp'lo. ml+tvamq i b+c2 , v\_. q sv't' pravihq i vqzbor' veli` d'la g+na. ml+tvami ,);

nqravi 11/8 ('ko izide oupovani1 d'la ihq. emq[e pavla i silou vl'ko[ou na trqqgq. kq knezemq. privedq[e 2. kq stratiagou r'[ou. si` ;l+vka vVqzqmou]aet' grad na[q. i2de` sU]a. i pr'daet' i nqravi. i/e ne podobaetq namq pr'ematax. i tvoriti riml'nemq sou]imq. i snide se narodq na ne. i stratizi rastrqzavq[e ima rizi);

sqvoi 23/5 (wdebel' bo sr+ce m5/emq simq. i ou[ima t3[ko sli[3tq. i w;i sqvoi sqm'/i[5. egda kogda ou+zr3tq. w;ima i ou[ima sli[atq.i sr+cemq. razoum'5tq i wbrat3tq s3. isq`l'3 razoumne. da b5detq vamq. `ko kq 5zikomq poslano estq. s+pсени1 b+/ie ti sli[atq. i se rek[e wtid3 i2dei mnogo imou]e st3zanie);

Во текстот на 3гоштовиот апостол хиперкоректен ер се јавува во зборови од туѓо потекло. Сп.: tarqsq 1/15, psalqm'hq 48v/4, panqfili2 8v/10, 9v/8, 10v/5, panqfili 23v/19, korounqtq 88v/9, kostanqdina 89/1, 86v/14, levqgitqskomq 85/5, evqstrati` 76/11, korenqtomq 31/6, 33/8, 34/18, 34v/5, 35/19, 36/17, 40/11, 40v/2, 41/1, 53/1, 60v/1, 62/7, 66v/2, korenqtemq 33v/9, korenqtom? 36v/19, klimenqtomq 75/18, akonqtina 72v/13, klimenqta 83v/8, 83v/16, korounqtq 88v/9, korounqt'ni 88v/14, korenqt' 14/13, anqtiwhi2 6v/20, anqtiwhi 7v/20, tarenqta 22/8, ponqt' 23v/18 (i mirq b+/i da razd'l'etq se vq sr+cihq va[ihq. v ne/e zvani biste vq edino t'lo. i vq bl+god'tni bivate. sl+ov h+vo da vqsel'etq se vq vi b+ga no w vs'koi pr'moudrostx. ou;eni nakazoa2]e i sebe vq psalqm'hq p'nihq vq p'snehq dh+ovnihq w blgod'ti. po2]e i vqsp'va2]e vq srcihq va[ihq g+vi. s+oub. l+a. kq galatwmq< brat1 bl+gdtq vamq i mirq C b+a w+ca na[ego. hval2 b+a w+ca g+a na[ego Js+ha vsegda w vasq ml+2]e se. sli[avq v'rova[ou `e w h+' J+s' i l2bovq /e ima tako vs'mq st+imq);

Бидејќи хиперкоректните ерови даваат исти рефлексии како и примарните, па во таа смисла наоѓаме нивна замена со -o. Сп.: hraborq 52v/4 (;edo timote2 vqzmagai w g+i. `e w h+' J+s'. `e sli[aste C menQ. mnogo1 posloui si pr'dastq v'rnimq ;l+vkomq. i /e dovoln' boudetq. nq i naou;itx spostra/dx `ko dobri hraborq. ;+s2 h+vni kq /e voinikq biva1L w vezaetq se koupl`mxi. /iteiskimx da bo svod' god' bouDetq. a]e ne moukq kto pri1ml1tq. ne v'nq;etq se. a]e nezakonqnomq m+enq boudetq. trou/da1]omou sed'latelq podobaetq pr'/de. C ploda vqkou[atx. razoum'i `e g+la dastq bo ti g+q razoumq w vsemq. pominai Js+ha vqstavq[ago izq mr+tvihq. i s'meni dv+dva);

Хиперкоректниот ер се вокализирал во е во следните примери: egipetqskihq 56/11, 1gipetqskou2 8v/22 (pa;e /e izvoli /itx. sq l2dqmi b+/i ne /eli vr'menqnou im'tx gr'ha slastq bolq[e b+gatqstvo ne p]evavq egipetqskihq skrovi]q. pono[eni1 h+vo. vqzira[e bo na vqzmezdi1L ;to 1]e g+l3 postignetq bo me. pov'stq d'5]a l'to w gedewn' i w varac' /e. i sasmon' i efita w dv+d' /e. i samoilx i w drU'hq pr+rc'hq. z+a; e/e v'ro2 pob'di ou cr+qstvo. k+o sqvrq[eni boudetq<);

pavelq 10v/4 (x27) (kako /ivoutq varnava vel'[e po1ti sq sobo2 Jwan rekoemago marka. pavelq /e ml+'[e Cstoupq[e C ne2. C panqfili2 I ne idosta s nimq. na d'lo v ne /e bi[e poslani. ne po1tq sq sobo2 sego bistq bo raspra. `ko Cd'liti se ima C sebe. Varnava /e po1tq marka I wtidosta vq kiprq. pavelq /e izqbra silou. izide pr'danq bl+gdti bo/i C brati2);

savelq 92/3 (x4) (a mou/i grede]e k nim?. sto`hou divl`hou se. sli[3]e g+la. a ni 1dinogo vide]e. vqstavq /e savelq C zemi2. Cvrqstama w;+ima. ne vid`[e ni 1dinogo za roukou /e 1mq[e. vq v`sou i vq damaskou. i b` ne vid3. g\_. d+ni ni `stq /e ni pitq).

Заклучни согледби

Хиперкоректните ерови во туѓи зборови се бележат уште во најстарите текстови, така што можеме да видиме како се адаптирале тие зборови кон својставата на словенскиот изговор, нивното бележење во домашни зборови се среќава само спорадично и во текстови од XII-XIII век, бидејќи првобитните графиски облици се пренесувале по традиција. Состојбата на еровите во Згоштовиот апостол бележи многубројни примери за нивно губење во сите позиции, освен на крајот од зборот, каде што редовно се пишува. Меѓутоа, не постојат конкретни правописни норми, што се огледа, како во вокализацијата на хиперкоректниот ер, така и во задржувањето, односно неговото испуштање, па така низ целиот ракопис имаме примери во ист збор на едно место да е зачуван хиперкоректниот ер, а на друго место во истиот збор ерот да е испуштен или вокализиран.

Референции

- [1]. Бицевска К. (2000). *Правописни и фонетски особености во ракописите од северна Македонија од XIII и XIV век*. Скопје.
- [2]. Георгиевски, М. (1989). *Судбината на словенските ракописи од Македонија*. Скопје.
- [3]. Гранстрем, Э. (1953). *Описание русских и славянских пергаменных рукописей*. Ленинград.
- [4]. Десподова, В. (1983). Македонски писмени споменици во ленинградските библиотеки. // *Зб. Македонистика* 3. Скопје.
- [5]. Конески, Б. (1977). *Историска фонологија на македонскиот јазик*. Скопје.
- [6]. Князевская, О. А. (1972). Об одной графической особенностей ростовских рукописей начала XIII века. // *с. Русское и славянское языкознание*. Москва.
- [7]. Лавров П. А. (1904). *Апостол из собрания Верковича*. Киев.
- [8]. Неделкович, О. (1967). Полугласови у старословенским епиграфским споменицима. // *Слово XVII*. Загреб.
- [9]. Новотни, С. (1994). *Верковиќев апостол - лингвистичка анализа*. Скопје.
- [10]. Отчет ПБ за 1891.
- [11]. Пенушлиски, К. (1985). *Верковиќ - Македонски народни умотворби, кн. I*. Скопје.
- [12]. Угринова-Скаловска Р., В. Десподова, (1992). *Добромирово евангелие*. Скопје-Прилеп.